

De torens van Ladonia

De strijd tussen wens en werkelijkheid

In juli 2006 hebben de Wageningse studenten landschapsarchitectuur en ruimtelijke planning een excursie naar Denemarken en Zweden gemaakt. De excursie, met bezoeken aan de havens van Hamburg, Kopenhagen, Helsingborg, Malmö en Ladonia, heeft vele interessante en leuke voorbeelden opgeleverd van mensen die hun dromen en ideeën omzetten in daden en daarmee prachtige resultaten boeken. Zij gebruiken daarvoor hun kennis, hun middelen, hun medestanders. De ervaringen tijdens deze excursie willen we aangrijpen om te laten zien dat planning mensenwerk is en kan worden gezien als een strijd van actieve en ambitieuze mensen. Van mensen die ideeën omzetten in werkelijkheid.

Raoul Beunen en Jeroen Neuvel

Promovendi leerstoelgroep
Landgebruiksplanning Wageningen
Universiteit
raoul.beunen@wur.nl
jeroen.neuvel@wur.nl

Ons verhaal begint op Highway nr. 1. Dit is niet de belangrijkste snelweg van Zweden of Denemarken, maar de toegangsweg tot Ladonia. Ladonia is een klein landje aan de zuidwestkust van Zweden. Highway nr. 1 is wat velen zullen beschrijven als een smal pad dat door het bos slingert en dat de wandelaar na een steile afdaling aan de kustlijn brengt. Voor anderen is de weg een symbool van vrijheid. Klauterend over het stenige pad komt de wandelaar bij de ingang van een eerste houten bouwsel dat de kunstenaar Lars Vilks hier heeft laten vrijzelen. Tegen de steile helling aan vormen de gladgepolijste takken, die kris-kras door elkaar heen aan elkaar geslagen zijn met dikke spijkers, een houten tunnel die vanuit het bos afdaalt naar de kust. Vanuit deze tunnel is het mogelijk een eerste blik te werpen op de andere bouwsels die hier zijn neergezet. Een aantal houten torens die op vergelijkbare wijze zijn gebouwd en een stenen kunstwerk. Het lijkt er wel op alsof op deze plek een jongensdroom om hutten te bouwen met tunnels en uitkijktorens, is verwezenlijkt. Terwijl de artiest Lars Vilks een groep van zo'n dertig Wageningse Landschapsarchitecten en Planners rondleidt door zijn levenswerk, wordt hij bewonderend door drommen andere (voornamelijk Zweedse) toeristen aangekeken. Wanneer hij voorbij is stoten ze elkaar voorzichtig aan. Is dat niet die kunstenaar?

Hoe anders was dit 25 jaar geleden toen na twee jaar werken zijn eerste gebouw van aangespoeld hout (dat hij Nimis, Latijn voor te veel, heeft genoemd) werd ontdekt door de autoriteiten. Zij waren aanzienlijk minder enthousiast over het bouwwerk, dan de toeristen nu. Het bouwwerk is gebouwd in een beschermd natuurgebied en zonder vergunning. Vilks wordt dan ook gesommeerd het bouwwerk te verwijderen, een beslissing die in 1983 ook door de hoogste Zweedse rechtbank wordt erkend. In plaats van het verwijderen van het kunstwerk, verkoopt Vilks het kunst-

werk aan een Duitse kunstenaar waardoor het gebouw blijft staan en Vilks wordt vrijgesproken van verdere vervolging.

Vilks bouwt ondertussen verder aan een tweede kunstwerk. Ditmaal van steen en beton: Arx (Latijn voor vesting), een ruim 300 pagina's tellend boek. Evenals Nimis leidt ook dit bouwwerk tot een rechtszaak. De hoogste Zweedse rechtbank besluit in 1995 Vilks een geldboete op te leggen voor het bouwen van Arx. Om dit te financieren verkoopt Vilks de verschillende pagina's van het boek aan ruim 300 verschillende eigenaren, waardoor Vilks de boete kan betalen en bovendien niet langer de eigenaar meer is van Arx en daar ook niet meer voor vervolgd kan worden. In 1996 roept Vilks de plek waarop zijn torens zijn gebouwd uit tot een vrijstaat: Ladonia. Het spel tussen de Zweedse kunstenaar en de Zweedse overheid eindigt niet met deze gebeurtenis, maar duurt nog steeds voort¹.

Het verhaal van Lars Vilks, zijn kunstwerken en de staat Ladonia bevat vele aspecten die voor planners interessant zijn. Het begint met de vraag welke functie een bepaald gebied moet vervullen; natuur, recreatie, kunst? Hierover zijn vele meningen. Veel ruimtelijke planningsprocessen zijn te kenmerken als een al dan niet bedekte strijd over (visies over) de toekomstige inrichting van de ruimte waarbij verschillende ideeën, ambities, belangen, waarden, normen, overtuigingen etc. een rol spelen.

Lars Vilks weet dit spel uitstekend te spelen, met als resultaat dat zijn houten torens nog fier overeind staan. Deze strijd, die we als een planningsproces kunnen karakteriseren, is een interessant onderwerp van studie. Vragen die opkomen zijn bijvoorbeeld: welke tactieken gebruiken de verschillende actoren, hoe gebruiken ze regels en hoe omzeilen ze deze? Een ander interessant aspect van deze strijd vanuit sociaal-

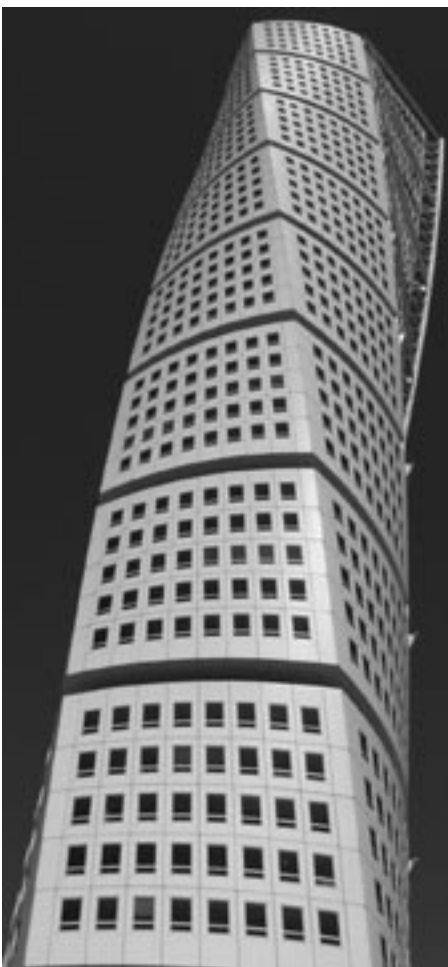
wetenschappelijk oogpunt, is dat geen enkele visie objectief als beste visie vast te stellen is. Percepties van problemen kunnen verschillen en er is vaak meer dan één oplossing voor die problemen voor handen. De vraag die hierbij opkomt is: wat maakt dat een bepaalde visie uiteindelijk wordt gekozen, terwijl andere visies worden genegeerd of verworpen?

In het geval van Ladonia is deze strategische strijd om de ruimte heel goed zichtbaar. De partijen en hun verschillende visies zijn herkenbaar. Ditzelfde geldt voor de strategische strijd die ze voeren. Voorbeelden van het strategisch handelen zijn de rechtzaken die worden gestart, het uithalen van handige trucs zoals het verkopen van kunstwerken, maar ook het rondleiden van toeristen om op die manier een grote schare medestanders te verwerven, waardoor het voor de autoriteiten lastiger wordt om iets tegen de kunstwerken te ondernemen, vormt een belangrijke strategie. Lars Vilks weet veel zaken in zijn eigen voordeel te draaien, of zoals hij het zelf zegt: "Everything has a positive side".

Het strategische spel om de inrichting van de ruimte is niet alleen terug te vinden in de vrijstaat Ladonia. Een dergelijke strategische strijd is er ook geweest bij alle andere projecten die we bezichtigd hebben. Ook hier hebben verschillende partijen, met verschillende belangen en visies, strijd geleverd over wat er moest gebeuren met de ruimte. Het voorlopige resultaat hiervan hebben we bewonderd, maar zeer waarschijnlijk gaat deze strijd nog steeds door.

Trek bijvoorbeeld eens een parallel met de toren zo'n honderd kilometer verderop in Malmö. De Turning Torso, zoals deze toren is genoemd, rijst met 190 meter een heel eind boven de stad uit. Het idee van deze toren is ook van een kunstenaar, Santiago Calatrava, een Spaanse architect. De toren maakt deel

uit van een grootschalig project gericht op de herontwikkeling van de haven van Malmö. Velen vinden de nieuwe wijk met kantoren en woningen prachtig en menig planner en (landschaps-) architect vergaapt zich bij de ‘Turning Torso’, een symbool voor de ontwikkeling van Malmö. Anderen zijn kritischer en vinden dat het geld beter besteed had kunnen worden aan andere projecten in de stad. Een voorbeeld daarvan zijn de studenten die t-shirts verkopen met de tekst “Fucking Torso” waarop de toren wordt afgebeeld als een opgestoken middelvinger. Een van de kritieken die wordt geuit is dat de wijk voornamelijk ontwikkeld is voor de bovenste laag van de bevolking². Om de hoge werkloosheid in Malmö aan te pakken (in de jaren ‘60 en ‘70 van de twintigste eeuw zijn de textielindustrie en de scheepsbouwindustrie grotendeels uit Malmö verdwenen) zijn plannen gesmeed om nieuwe bedrijven aan te trekken. Men besloot zich niet langer op de zware industrie te richten, maar besloot om Malmö te transformeren tot kennisstad en zich te richten op het aantrekken van ‘hoog-waardige dienstverlening’. Een aantrekkelijke woonomgeving voor het hoogopgeleide personeel wordt als een belangrijke voorwaarde gezien om deze nieuwe, kennisintensieve bedrijven aan te trekken.

Het resultaat is dat het havengebied is ontwikkeld tot een gebied waar veel hoogopgeleiden zich hebben gevestigd. Daarnaast heeft ook de Universiteit van Malmö (gesticht in 1998 met inmiddels 21.000 studenten!) een plek gekregen in het nieuwe havengebied. Om de nieuwe stroom studenten te huisvesten zijn diverse woningen voor studenten gebouwd in het nieuwe havengebied. Het project kent ook een schaduwkant. Voor de lager opgeleiden en immigranten (40% van de bevolking in Malmö is niet in Zweden geboren, maar komt uit landen als voormalig Joegoslavië, Oost-Afrika, Iran of Irak) zijn de huizenprijzen zo hoog dat zij in de nieuwe wijk

geen betaalbare woning kunnen vinden. Critici van het havenproject pleiten er daarom voor om meer in de wijken van de armere bevolking te investeren in plaats van zich blind te staren op wijken exclusief voor hoogopgeleiden. Een zelfde kritische noot kan gemaakt worden voor de ontwikkelingen aan de overkant van de Øresund, de zeestraat tussen Denemarken en Zweden. In Kopenhagen, van waaruit de Turning Torso in Malmö zichtbaar is, is men niet minder ambitieus geweest. Ook daar wordt hard gewerkt aan de herontwikkeling van het oude havengebied en de oude marinebasis. Cultuurhistorie heeft een belangrijke plek gekregen in het ontwerp van de nieuwe wijk. Bestaande gebouwen zijn zoveel mogelijk gehandhaafd en getransformeerd tot exclusieve woon- of werklocaties. Zo zijn een torpedobootloods en vliegtuighangar omgebouwd tot woningbouwlocatie en kantoorruimte. Het handhaven en transformeren van de bestaande gebouwen is wel duurder dan sloop en nieuwbouw. Mede hierdoor zijn de exclusieve locaties (zowel huur als koop) onbetaalbaar voor mensen met een laag inkomen.

Aan de herontwikkeling van beide havengebieden is net als bij de realisatie van Ladonia een heel proces vooraf gegaan³. Een proces waarin (zij het misschien minder zichtbaar en duidelijk dan in Ladonia) voor- en tegenstanders elkaar bestreden hebben. De winnaars zijn inmiddels bekend, maar de critici zijn er nog steeds. En wanneer je je niet verliest in de schoonheid van de architectuur is ook hier planning als strijd zichtbaar.

De Deen Bent Flyvberg (1998) heeft een boek geschreven waarin hij de strijd over het al dan niet autovrij maken van het centrum van de stad Aalborg tot in detail behandelt⁴. Hij laat hierin ook zien hoe verschillende partijen strategisch handelen om zo het gebruik van de ruimte volgens eigen visie te

realiseren. Een dergelijk boek kan ook over de torens in Ladonia of de haven in Kopenhagen of Malmö geschreven worden. Een dergelijk boek kan over elk ruimtelijk plan of project worden geschreven. De ene keer, zoals in Aalborg of Ladonia, zal dat een spannend verhaal zijn, vol met intriges, de andere keer zal het verhaal wat saai zijn. Kern van al deze verhalen is echter dat het planningsproces een strijd is tussen verschillende partijen. Een strijd waarin kennis, regels, communicatie, geld, et cetera strategisch worden ingezet. Een volgende vraag die we na deze beschrijvingen kunnen stellen is: wat betekent deze karakterisering van planning als strijd nu voor planners en architecten?

Ten eerste kan gesteld worden dat planning als strijd niet per definitie als negatief opgevat dient te worden. Natuurlijk zijn we geneigd om te kijken naar de verliezers van het machtsspel en sympathie te voelen voor de kunstenaar die wordt tegengewerkt of de mensen met lage inkomens in Malmö of Kopenhagen. Het bewustzijn van deze onderdrukte belangen (bijvoorbeeld door een gebrek aan organiserend vermogen) kan de planner mogelijkheden bieden om deze belangen weer in het keuzeprocess te betrekken. Maar het machtsspel heeft ook positieve kanten. Naast verliezers kent een strijd namelijk ook winnaars. Planning als strijd kan ook positief opgevat worden. Het biedt mensen met ambitie de mogelijkheid om dankzij het planningsysteem (zoals in Malmö of Kopenhagen) of ondanks het planningsysteem (zoals in Ladonia) dromen en ambities over de toekomstige ruimtelijke inrichting te verwezenlijken. De strijd in het planningsproces is daarom niet alleen een onderdrukkende kracht, maar ook een vormende kracht⁵.

Een tweede punt dat deze manier van kijken naar voren heeft gebracht is dat er zelden maar één probleemdefinitie of oplossing mogelijk is. Planning is niet vaak een strijd om één, maar om

meerdere visies. Er is altijd wat te kiezen en er is niet, zoals sommige mensen je wellicht willen voordoen een objectief beste keuze⁶. Hoe de wereld eruit moet komen te zien, wat het beste plan is, of wie er mag meebeslissen over dit plan kan niet objectief of wetenschappelijk worden bepaald. Subjectieve waarden, normen en overtuigingen spelen hierbij een rol. Doordat verschillende partijen vanuit verschillende referentiekaders planningsproblemen en oplossingen beoordelen is het onwaarschijnlijk dat zij allen tot dezelfde weloverwogen keuze zullen komen. Er zijn veel perspectieven op de werkelijkheid en nog meer ideeën over de toekomst.

Voor planners in onderzoek en praktijk is het van belang om inzicht te krijgen in dit strategische spel en hoe het gespeeld wordt. Het helpt ons kritisch te zijn tegenover visies en plannen, het helpt ons om onderdrukte belangen te lokaliseren en waar gewenst een plek in het planningsproces te geven of het helpt ons bij het spelen van het spel om bepaalde ambities en dromen te verwezenlijken. Het helpt ons om maatschappelijke discussies te starten over de uitkomsten van planningsprocessen en kan ons helpen planningsprocessen transparanter te maken. Op deze manieren kan de beschreven manier van kijken (planning als strijd) planners in onderzoek en praktijk helpen een bijdrage leveren in de strijd tussen wens en werkelijkheid.

Noten

¹ Op de internetsite <http://www.ladonia.net/docs/history.html> wordt de geschiedenis van Ladonia uitvoerig beschreven. Hier kun je je trouwens ook inschrijven als staatsburgers van deze vrijstaat.

² Meer informatie over de voor- en tegenstanders van de Turning Torso is te vinden in een artikel in the Guardian: <http://arts.guardian.co.uk/features/story/0,11710,1558344,00.html>.

³ Richardson en Jensen beschrijven in hun boek een case studie naar de rol van Europees beleid bij de ontwikkelingen in de Øresund regio. Zij geven daarin een kritische beschouwing van de power-rationalities die in dit proces een rol hebben gespeeld. Jensen, O.B. en Richardson, T., 2004. Making European Space. Mobility, power and territorial identity. Routledge, London.

⁴ Flyvbjerg, B., 1998. Rationality & Power. The University of Chicago Press, Chicago.

⁵ Foucault is wellicht de meest bekende schrijver die over repressieve en oppressieve power heeft geschreven; zie Foucault, M., M. Bertani 2003.

Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975-76. Picador, New York. Of Lambrechts, M. 1982. Michel Foucault Excerpts & Critiques. Sun, Nijmegen.

⁶ Fischer geeft een uitvoerige en kritische beschouwing van de onderzoeksvelden die zich bezig houden met beleidsanalyses: Fischer, F., 2003. Reframing Public Policy. Discursive Politics and Deliberative Practices. Oxford University Press, New York.

Summary

In July 2006 a group of students in landscape architecture and spatial planning at Wageningen University made an excursion to Denmark and Sweden. The harbours of Hamburg, Copenhagen, Helsingborg, and Malmö, and the tiny country of Ladonia were visited during this trip. The inspiration the writers got from all these projects was used to write this article about people who follow their dreams in order to create something. The article presents planning as a continuous struggle between people with different ideas. More insight in this struggle can help us to be more critical towards the processes and outcomes of planning practices.